TOG'AY MURODNING "OT KISHNAGAN OQSHOM" ASARIDAGI TABU VA EVFEMIZMLARNING SEMANTIK TAHLILI

Kattaqulova Durdona
Termiz davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda Tog'ay Murodning "Ot kishnagan oqshom" asarida qo'llangan tabu va evfemizmlarning semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Badiiy matnda tabu va evfemizmlar xalqning urf-odati, axloqiy qarashlari, milliy mentaliteti hamda nutq madaniyatini ifodalovchi muhim lingvistik birliklar sifatida namoyon bo'ladi. Asarda ayrim noqulay, qo'pol yoki bevosita aytilishi ma'qul ko'rilmagan tushunchalar yumshoq, pardali va obrazli ifodalar orqali beriladi. Tezisda tabu va evfemizmlarning ma'no guruhlari, badiiy-estetik vazifasi hamda obraz yaratishdagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: Tog'ay Murod, "Ot kishnagan oqshom", tabu, evfemizm, semantik tahlil, badiiy matn, nutq madaniyati, milliy mentalitet.

Аннотация: В данном тезисе анализируются семантические особенности табу и эвфемизмов, использованных в произведении Тогая Мурада "Вечер, когда заржал конь". В художественном тексте табу и эвфемизмы выступают как важные лингвистические единицы, отражающие традиции, нравственные взгляды, natsionalьный менталитет и культуру речи народа. В произведении некоторые грубые, неудобные или нежелательные для прямого выражения понятия передаются мягко, завуалированно и образно. В тезисе рассматриваются смысловые группы табу и эвфемизмов, их художественно-эстетическая функция и роль в создании образов.

Ключевые слова: Тогай Мурад, "Вечер, когда заржал конь", табу, эвфемизм, семантический анализ, художественный текст, культура речи, natsiональный менталитет.

Annotation: This thesis analyzes the semantic features of taboos and euphemisms used in Togay Murad's work "The Evening When the Horse Neighed". In literary texts, taboos and euphemisms function as important linguistic units that reflect traditions, moral views, national mentality and speech culture. In the work, certain rude, inconvenient or directly undesirable concepts are expressed through softer, indirect and figurative forms. The thesis examines the semantic groups of taboos and euphemisms, their artistic-aesthetic function and their role in character creation.

Keywords: Togay Murad, "The Evening When the Horse Neighed", taboo, euphemism, semantic analysis, literary text, speech culture, national mentality.

Kirish: Badiiy adabiyot tilida xalqning ma'naviy dunyosi, milliy tafakkuri, axloqiy qadriyatlari va nutq madaniyati yorqin aks etadi. Ayniqsa, badiiy matnda qo'llanadigan tabu va evfemizmlar xalqning tilga, odobga, muomala madaniyatiga hamda nozik ijtimoiy munosabatlarga bo'lgan qarashlarini ifodalovchi muhim lingvistik birliklar hisoblanadi [1:48].

Tabu – muayyan ijtimoiy, diniy, axloqiy yoki madaniy sabablar tufayli bevosita aytilishi cheklangan, qo'llanishi noqulay sanalgan so'z yoki tushunchadir. Evfemizm esa ana shunday bevosita aytish ma'qul ko'rilmagan tushunchalarni yumshoq, pardali, muloyim yoki obrazli shaklda ifodalash vositasidir [2:73]. Shu jihatdan tabu va evfemizmlar tilning faqat leksik hodisasi emas, balki xalq mentaliteti, axloqiy me'yorlari va nutq odobi bilan bog'liq murakkab semantik hodisa sifatida baholanadi.

Tog'ay Murod ijodi o'zbek nasrida milliy ruh, xalqona tafakkur, jonli so'zlashuv tili va obrazli ifoda imkoniyatlarining kengligi bilan ajralib turadi. Uning "Ot kishnagan oqshom" asarida xalqona nutq, qahramonlar ruhiyati, qishloq hayoti, inson va tabiat munosabati o'ziga xos badiiy uslubda ifodalangan. Asarda tabu va evfemizmlar obrazlar xarakterini ochish, milliy muhitni yaratish, nutqiy tabiiylikni ta'minlash va badiiy ta'sirchanlikni kuchaytirishga xizmat qiladi [3:61].

Asosiy qism. Tog'ay Murodning "Ot kishnagan oqshom" asarida tabu va evfemizmlar turli semantik guruhlarda namoyon bo'ladi. Ular asar qahramonlarining nutq madaniyati, ijtimoiy mavqeyi, ruhiy holati va xalqona dunyoqarashini ochib berishda muhim vazifa bajaradi.

Birinchidan, asarda o'lim va ajal bilan bog'liq tabu hamda evfemizmlar uchraydi. O'zbek xalq nutqida o'lim tushunchasi ko'pincha bevosita aytilmay, yumshoqroq shakllar orqali ifodalanadi. Masalan, *vafot etdi, dunyodan o'tdi, ko'z yumdi, bandalikni bajo keltirdi, oxiratga rihlat qildi* kabi birliklar o'lim hodisasini pardali tarzda ifodalovchi evfemik vositalardir. Bunday ifodalar xalqning o'limga nisbatan ehtiyotkor munosabati, marhumga hurmat va tiriklarga taskin berish istagi bilan bog'liq [2:91].

Ikkinchidan, asarda kasallik, jismoniy nuqson va zaiflik bilan bog'liq evfemizmlar ham muhim o'rin tutadi. Xalqona nutqda ayrim kasallik yoki jismoniy kamchiliklarni to'g'ridan-to'g'ri aytish odobsizlik yoki qo'pollik sanaladi. Shu sababli bunday tushunchalar yumshoqroq ifodalar bilan almashtiriladi. Masalan, *mazasi yo'q, tobidan qochgan, betob, ko'ngli sust, oyog'i og'ir, ko'zi ojiz* kabi ifodalar nutqda muloyimlik va ehtiyotkorlik vazifasini bajaradi [4:112].

Uchinchidan, oilaviy va jinsiy munosabatlar bilan bog'liq tabu birliklar o'zbek tili va madaniyatida alohida nozik qatlamni tashkil etadi. Bunday

tushunchalar bevosita aytilganda axloqiy noqulaylik tug'dirishi mumkin. Shu bois xalq nutqida ular turli evfemik shakllar orqali beriladi. Masalan, *turmush qurmoq, oila qilmoq, boshini ikkita qilmoq, unashtirmoq, homilador bo'lmoq, ko'zi yorimoq* kabi birliklar ijtimoiy-axloqiy jihatdan yumshoq va madaniy ifoda shakllaridir [1:86].

To'rtinchidan, ijtimoiy mavqe, kambag'allik va moddiy ahvol bilan bog'liq evfemizmlar asarda xalq hayoti tasvirida muhim ahamiyatga ega. O'zbek xalq nutqida insonning nochorligi, kambag'alligi yoki ijtimoiy og'ir holatini keskin aytish o'rniga, *qo'li yupqa, ro'zg'ori tang, kun ko'rishi og'ir, yetishmovchilikda yashaydi* kabi yumshoq ifodalar qo'llanadi. Bu birliklar nutqda inson sha'nini saqlash, hurmatni yo'qotmaslik va ijtimoiy noziklikni ta'minlashga xizmat qiladi [5:77].

Beshinchidan, asarda haqorat, qo'pol so'zlar va salbiy baholash bilan bog'liq evfemik ifodalar ham kuzatiladi. Badiiy matnda qahramonlar o'rtasidagi keskin munosabatlar ba'zan qo'pol so'zlar bilan emas, balki yumshatilgan, kinoyaviy yoki obrazli ifodalar orqali beriladi. Masalan, *aqlini yeb qo'ygan, es-hushi joyida emas, tili achchiq, qo'li egri, ko'ngli qora* kabi birliklar bevosita haqoratni emas, balki salbiy bahoni pardali tarzda ifodalaydi [6:104].

Tog'ay Murod asarlarida tabu va evfemizmlar faqat ma'lum tushunchani yumshatib aytish vositasi emas, balki badiiy obraz yaratishning ham muhim vositasidir. Muallif xalqona iboralar, pardali ifodalar va ramziy ma'nolar orqali qahramonlarning ichki kechinmalari, ijtimoiy muhitga munosabati va milliy ruhini ochib beradi. Bunday birliklar asar tiliga tabiiylik, jonlilik va xalqona ohang bag'ishlaydi.

Semantik jihatdan evfemizmlar bir necha vazifani bajaradi. Birinchidan, ular yumshatish vazifasini bajaradi, ya'ni qo'pol yoki noqulay tushunchani muloyim shaklda ifodalaydi. Ikkinchidan, pardalash vazifasi orqali ijtimoiy yoki axloqiy jihatdan nozik mazmunni bevosita emas, bilvosita yetkazadi. Uchinchidan, baholash vazifasi orqali qahramon yoki voqelikka nisbatan muallif yoki personaj munosabatini bildiradi. To'rtinchidan, estetik vazifa orqali matnning badiiy ta'sirchanligini oshiradi [2:125].

"Ot kishnagan oqshom" asarida evfemizmlarning muhim xususiyatlaridan biri ularning xalqona nutq bilan uzviy bog'liqligidir. Tog'ay Murod qahramonlar nutqini sun'iy adabiy shaklda emas, balki xalq orasida mavjud bo'lgan tabiiy, jonli va obrazli ifodalar asosida yaratadi. Shu sababli asarda qo'llangan evfemizmlar milliy ruh, qishloq hayoti va xalq psixologiyasini ifodalashda kuchli badiiy vositaga aylanadi [3:94].

Tabu va evfemizmlarning semantik tahlili shuni ko'rsatadiki, ular badiiy matnda faqat til birligi sifatida emas, balki madaniy kod sifatida ham amal qiladi. Ya'ni ularning ma'nosi muayyan xalqning urf-odati, diniy qarashlari, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy tajribasi bilan bog'liq holda shakllanadi. Masalan, o'lim, kasallik, ayol, oila, gunoh, kambag'allik kabi tushunchalar o'zbek xalq nutqida ko'pincha ehtiyotkorlik bilan ifodalanadi. Bu esa xalqning so'zga mas'uliyat bilan yondashishini ko'rsatadi.

Demak, Tog'ay Murodning "Ot kishnagan oqshom" asaridagi tabu va evfemizmlar yozuvchining individual uslubi, xalqona tafakkuri va milliy til imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim semantik birliklardir. Ular asar tilining badiiy-estetik qimmatini oshiradi, obrazlar nutqini tabiiylashtiradi va o'zbek xalqining nutqiy madaniyatini aks ettiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Tog'ay Murodning "Ot kishnagan oqshom" asarida tabu va evfemizmlar xalqona nutq madaniyati, milliy mentalitet va badiiy tafakkur bilan chambarchas bog'liq holda qo'llangan. Ular o'lim, kasallik, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy holat, salbiy baholash va axloqiy noziklik bilan bog'liq tushunchalarni yumshoq hamda pardali ifodalashga xizmat qiladi.

Asarda evfemizmlar yumshatish, pardalash, obrazlilik, baholash va estetik ta'sirchanlik vazifalarini bajaradi. Tabu birliklar esa xalqning ayrim tushunchalarga ehtiyotkorlik bilan yondashishini, so'z odobi va muomala madaniyatini aks ettiradi. Shu bois "Ot kishnagan oqshom" asaridagi tabu va evfemizmlarni semantik jihatdan o'rganish nafaqat badiiy matn tilini, balki o'zbek xalqining milliy tafakkuri va nutq madaniyatini anglashda ham muhim ahamiyat kasb etadi [6:131].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
2. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
3. Tog'ay Murod. Ot kishnagan oqshom. – Toshkent: Sharq, 1994.
4. Yo'ldoshev B. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2007.
5. Begmatov E. Hozirgi o'zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. – Toshkent: Fan, 1985.
6. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'zbekiston, 1992.
7. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.

8. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.
9. Xurramovna, Q. G., & Donaboyevna, S. M. (2025, November). " Layli va Majnun" dostonida onomastik birliklar. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY* (Vol. 2, No. 5, pp. 157-158).
10. Komilovna M. S. Hydronims Formed by the Method of Syntactic and Transonimization //World Bulletin of Social Sciences. – T. 37. – C. 16-18.
11. Dilshoda, A., Dilfuza, T., Muxlisa, M., & Dildora, A. (2025). MAXTUMQULI SHE'RIYATIDA HAYOTIYLIK. SHOKH LIBRARY, 1(11).
12. Abdurashidovich M. A. LINGUISTIC APPROACH TO NESTED DICTIONARIES AND THEIR HISTORICAL DEVELOPMENT //Multidisciplinary and Multidimensional Journal. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 144-147.
13. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). "LISON UT-TAYR" DOSTONINING BOBLAR BO 'YICHA TASNIFI. *PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI*, *17*(02), 117-121.
14. Najibullo, S., & Manzura, B. (2024). IMPORTANCE OF DIALECTS IN PLACE NAMES [J]. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, *11*(02).
15. Raimnazarova Nasiba Xoliyarovna, Abduhakimova Shahlo Shuxratjon qizi. (2026). INGLIZ TILI SINFLARIDA O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'ZARO HAMKORLIGI NAZARLARI: DUXTAT TAHLILI. *Efiopiya xalqaro ko'p tarmoqli tadqiqotlar jurnali* , *13* (03), 1266–1270.

16. Iboralarni uslublarga ajratish mezonlari: nazariy va amaliy yondashuv (frazeologik birliklar stilistik tahlili asosida). (2025). *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY*, *2*(6), 12-16.
17. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
18. Sayfullayev, N. (2023). TERMS ARE AN INDIVIDUABLE WEALTH OF OUR LANGUAGE. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, *10*(10), 168-170.
19. Zebiniso, T. (2022). SIFAT SOZ TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, *1*(4), 34-37.
20. Nodira Hamidova. (2024). G'AFUR G'ULOM HIKOYALARIDA SO'Z IJODKORLIGINING LISONIY-KOGNITIV TAHLILI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 139–142.